

◎ ВІД ПОЧАТКУ ЧАСІВ

Перед вами унікальна з погляду обсягу дослідницької роботи та використаної методології праця американського науковця — біолога, географа та фізіолога Джарета Даймонда, який здобув світове визнання та низку міжнародних премій. Опираючись на дані сучасної науки та міждисциплінарний підхід, автор здійснює комплексний аналіз географічних, культурних, екологічних та технологічних факторів, які на певних етапах історії призвели до домінування одних народів над іншими.

«Зброя, мікроби і сталь» — це осмислення історичного процесу, під час якого за тринадцять тисяч років від моменту закінчення останнього льодовикового періоду люди на різних континентах досягли геть різних результатів. Уже до 3000 року до н. е. деякі народи Євразії та Північної Африки мали письмову культуру, створювали централізовані держави, жили в містах і обробляли метал, тимчасом як на інших континентах нічого подібного не спостерігалось. Для народів Північної та Південної Америки та Африки на південь від Сахари процес досягнення такого рівня розвитку розтягнувся на п'ять тисячоліть, а корінне населення Австралії так і не змогло самостійно вибратися з кам'яної доби. Технологічне й політичне відставання одних народів від інших, яке сформувалося до 1500 року — початку європейської колоніальної експансії — і відтоді лише набувало збільшення, визначило хід історії й зумовило нерівність, що існує й донині.

Головна теза: людські суспільства розвивалися неоднаково на різних континентах через різницю умов проживання, а не через біологічні переваги одних народів над іншими. Поворотним моментом в історії людства виступив перехід від полювання та збиральництва до виробництва продовольства (скотарства й землеробства), нерівномірне поширення якого й зумовило розбіжність траєкторій розвитку.

Книжка має не лише науковий інтерес, а й практичну цінність для осіб, які ухвалюють політичні та бізнес-рішення. Вона пропонує власне пояснення причин сучасної світобудови і подає ключі до розуміння того, яким чином можна вийти на шлях більш гармонійного розвитку і використати історичний досвід людства для подолання труднощів, які сягають своїм корінням у глиб тисячоліть, але з якими держави й компанії стикаються і сьогодні.

◎ ЕВОЛЮЦІЯ ЛЮДСЬКОГО ВИДУ: ВІД ЗАГАЛЬНОЇ КОЛИСКИ ДО КОЛОНІАЛЬНИХ ВОЄН

Витоки людства

За даними археологічних розкопок, розподіл популяції африканських приматів на три гілки, зокрема людську, відбувся близько 7 мільйонів років тому. Близько 4 мільйонів років тому протолюди навчилися прямоходіння, а близько 2,5 мільйона років тому у них з'явилися найпростіші кам'яні знаряддя праці. Після 5–6 мільйонів років проживання в Африці люди почали рухатись у бік Південно-Східної Азії (від 1 до 1,8 мільйона років тому) та Європи (500 тисяч років тому). На цьому етапі люди ще не з'явилися в Австралії та Америці. Свідчень про наявність у цих *Homo sapiens* інших ознак культури, крім уміння користуватися вогнем, немає.

Неандертальці, які населяли Європу та Західну Азію близько 130–140 тисяч років тому, вже мали змінений скелет і були першими, хто залишив по собі явні свідчення існування звичаїв. Проте їхні знаряддя праці, як і знаряддя праці жителів Африки стотисячолітньої давності, залишалися примітивними, а навички полювання — рудиментарними.

Переломний момент — Великий стрибок уперед, — після якого вже можна говорити про початок людської історії, відбувся близько 50 тисяч років тому. Кам'яні функціональні знаряддя та перші прикраси, знайдені на місцях стоянок стародавніх людей у Східній Африці, на Близькому Сході та південному заході Європи, свідчать про еволюцію в мисленні викопної людини та її приналежність з погляду біології та психології до сучасного різновиду людини. Той самий період характеризується розширенням географічного ареалу людини — колонізацією Австралії та Нової Гвінеї. Це можна вважати історичною віхою: така колонізація була б неможлива без морських суден і досі є раннім із відомих доказів їх застосування. В інших регіонах опанування мореплавання почнеться лише за 30 тисяч років (Середземноморський регіон).

Активне заселення холодних регіонів Євразії, зокрема Сибіру, пов'язане з опануванням технологіями, потрібними для виживання в холодному кліматі, відносять до періоду, що розпочався 20 тисяч років тому. Першу колонізацію Америки — до проміжку від 35 до 14 тисяч років тому (культура кловісу). Зрештою, у міру виявлення людьми були заселені острови Середземного моря, Вест-Індія, острови Полінезії та Мікронезії, Мадагаскар та Ісландія. Близько II тисячоліття до н. е. корінні народи Америки розповсюдилися по верхньому Заполяр'ю, після чого безлюдними залишилися тільки найвіддаленіші острови Атлантичного та Індійського океанів (Азорські й Сейшельські острови) та Антарктида.

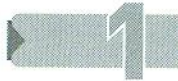
Оцінка термінів та обставин заселення континентів дозволяє зробити висновок, що до XI тисячоліття до н. е. жодне людське суспільство на жодному з континентів не мало явних переваг, що могли б визначити швидші темпи його розвитку порівняно з іншими.

Експерименти історії

Історія розселення полінезійських племен островами Тихого океану з 1200 року до н. е. до 500 року н. е. демонструє, якою мірою різні географічні та природні умови здатні вплинути на розвиток народу. У цьому разі такий вплив настільки великий, що одна частина цього народу змогла створити імперію, а інша повернулася до стадії мисливців-збирачів.

Наприкінці 1835 року нечисленна група воїнів маорі висадилася на архіпелазі Чатем, де жили моріорі, і за короткий час знищила більшу частину жителів, які відмовилися стати їхніми рабами. Вожді моріорі, не маючи власної зброї, морально не готові до оборони, вирішили запропонувати загарбникам вирішити конфлікт мирно, поділивши ресурси, але не встигли навіть повідомити про свою пропозицію.

Менше ніж за тисячу років до цих подій маорі та моріорі були одним племенем. Потрапивши в умови великого й теплого Північного острова, маючи можливість збільшувати популяцію, розвивати землеробство й технології (аж до металургії), маорі дійшли складного політичного устрою; постійна ворожнеча із сусідами сформувала войовничий характер народу, отож убивство стало звичаєм.

Моріорі від початку були землеробами, і через холодний клімат свого острова з часом повернулися до полювання і збиральництва.

Не маючи змоги прогодувати велике населення та виробляти надлишки продовольства, вони не могли забезпечувати існування фахівців, не зайнятих полюванням: ремісників, воїнів, чиновників, вождів — і, як наслідок, розвивати землеробські та воєнні технології. Їхня чисельність становила трохи більше 2000 осіб, а ізольоване становище в океані та відсутність потреби у жорсткій організаційній структурі сформували мирний характер населення і прагнення вирішувати конфлікти без насилля. Не дивно, що коли два племені вступили в контакт, саме маорі розправилися з моріорі, а не навпаки.

Очевидно, що між народами у різних частинах світу відмінності можуть бути ще суттєвішими. Аналіз чималої кількості зіткнень народів різних континентів на той час дозволяє зробити висновок, що існує сукупність чинників, характерних для всіх зіткнень між колонізаторами й корінними народами під час європейської колонізації Нового Світу. До цих факторів належать такі.

Значна військова перевага європейців (наявність коней, рушниць, мечів, обладунків, морських суден та навичок мореплавання). Армія підкореної сторони зазвичай складалася виключно з піших воїнів, озброєних кам'яною, бронзовою чи дерев'яною зброєю.

Епідемії та роз'єднаність корінного населення.

Політична організація та розвинена писемність. Політична організація європейців забезпечила фінансування, будівництво та екіпірування кораблів; політичний апарат інків, прив'язаний до постаті імператора, після його смерті просто розвалився. Завдяки писемності європейці були добре обізнані з подорожами Колумба та підкоренням Мексики Кортесом, що й стимулювало початок нових завоювань. Обмеженість уявлень корінного населення про людську поведінку та європейську культуру, а також знання про попередні успіхи іспанців у захопленні Центральної Америки, не дозволили їм належним чином підготуватися до вторгнення чужинців.